

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 12018
Київського національного університету імені Тараса Шевченка,
ОП 37124 Право (081 Право)
вулиця Володимирська, 60, Київ, 01033

Відгук
офіційного опонента Овчаренко Олени Миколаївни на дисертацію
Черненка Ігоря Валерійовича
на тему:
«Судовий контроль за виконанням судових рішень в Україні»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 081 – «Право»
в галузі знань 08 – «Право»

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження визначена правовими, економічними і соціальними чинниками. Обов'язковість виконання рішення суду є конституційно-правовим принципом (ч. 1 ст. 129¹ Конституції України), закріпленим в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» (ст. 13) й процесуальному законодавстві. Відповідно до ч. 2 ст. 129¹ Конституції України контроль за виконанням судового рішення здійснює суд. Судовий контроль за виконанням судового рішення (далі – СКВСП) є невід'ємною складовою процесу примусового виконання.

Про важливість і актуальність зазначеної теми свідчить існування значного пласту судової практики у сфері виконавчого провадження й низки рішень Конституційного Суду України із зазначеної проблематики. Конституційний Суд України в одному із своїх Рішень наголосив, що «визначений у законі порядок забезпечення державою виконання судового рішення має відповідати принципам верховенства права та справедливості, гарантувати конституційне право на судовий захист; невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення функціонування запроваджуваної нею системи виконання судових

рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист та нівелює його сутність»¹.

Підвищення рівня виконання рішень судів та забезпечення ефективності цього процесу є невід'ємним складником судової реформи і важливим індикатором для успішної європейської інтеграції України.

Незважаючи на значну кількість наукових публікацій з питань судового контролю за виконанням судових рішень в Україні, серед авторів не існує єдиної думки щодо правової природи, процесуальних форм і засобів забезпечення примусового виконання. Практика судів різної юрисдикції з аналогічних питань також є різною й неоднорідною.

Враховуючи викладене, складність і цінність обраної дисертантом теми є надзвичайно важливою для сучасної правничої науки.

Метою дисертаційного дослідження є комплексне теоретико-правове обґрунтування сутності, змісту, форм та практичного застосування СКВСП, з урахуванням правових гарантій забезпечення виконання судових рішень, 15 чинного процесуального законодавства України, зарубіжного досвіду, а також формулювання на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення інституту СКВСП в Україні (с. 15-16 Дисертації). Вивчення змісту дисертаційного дослідження довело, що мета й завдання, які були поставлені дисертантом, повною мірою досягнуті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано на кафедрі юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка відповідно до програмних нормативно-правових документів: Стратегії розвитку національної академії правових наук України на 2021-2025 роки, затвердженої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України 26.03.2021р., Національної економічної стратегії на період до 2030 року,

¹ Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) у справі за конституційною скаргою Хліпальської Віри Василівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 26 Закону України «Про виконавче провадження» (щодо забезпечення державою виконання судового рішення) від 15 травня 2019 року № 2-п(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>

затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2021р. №179. Тема дисертаційної роботи затверджена Вченою радою Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Протокол №5 від 01.11.2022 року).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Під час виконання дисертаційної роботи відповідно до поставленої мети і вирішуваних завдань було застосовано сукупність загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Зокрема, дисертантом використано формально-юридичний (підрозділи 1.1, 1.3, 2.1-2.4), системно-структурний (підрозділи 1.1, 1.3), історико-правовий (підрозділ 1.2), герменевтико-правовий (підрозділи 2.2, 2.3), порівняльно-правовий (підрозділ 3.1), прогностичний (підрозділи 2.1, 3.2) і аналітичний методи (всі підрозділи дисертації).

Застосування різноманітних методів і прийомів у їх комплексному взаємозв'язку дозволило дисертанту досягти мети й завдань рецензованого дослідження, сформулювати обґрунтовані й практично значущі висновки.

Дисертантом досліджено значну кількість наукових і нормативних джерел (244 найменувань), серед яких – вітчизняні й зарубіжні доктринальні джерела, акти законодавства іноземних демократичних країн, національні нормативно-правові акти й рішення судів, експертно-аналітичні джерела, що засвідчує належний рівень обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій рецензованої наукової роботи.

Зазначене свідчить про належний рівень опанування дисертантом методологією наукового дослідження.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної праці І. В. Черненка полягає в тому, що представлена робота є унікальним для правничої науки комплексним дослідженням, присвяченим комплексному теоретико-правовому обґрунтуванню сутності, змісту, формам та практичному застосуванню СКВСР, з урахуванням правових гарантій забезпечення виконання судових рішень,

чинного процесуального законодавства України, зарубіжного досвіду й судової практики.

Зокрема, до положень, які засвідчують наявність наукової новизни в рецензованій праці, належать такі:

Уперше: - визначено поняття «правові гарантії забезпечення виконання судового рішення» як категорії, одним з обов'язкових елементів якої є судовий контроль за виконанням судових рішень;

- сформульовано передумови запровадження та розвитку судового контролю за виконанням судових рішень в Україні та здійснено їх умовний поділ на історичні, юридичні, економічні та соціокультурні;

- сформульовано презумпцію ухилення боржника від виконання судового рішення під час застосування тимчасового обмеження фізичної особи у праві виїзду за межі України та запропоновано запровадити її у законодавстві;

- здійснено поділ обставин, які зумовлюють неможливість виконання судового рішення, на фактичні (остаточні) та процедурні (тимчасові). Визначено критерії розмежування застосування судового контролю за виконанням судового рішення та загального порядку захисту прав та інтересів стягувача шляхом подання нового позову з іншим предметом позову (матеріально-правовою вимогою), але з тотожними підставами.

Удосконалено: - поняття «судовий контроль за виконанням судового рішення»;

- визначення видів судового контролю за виконанням судового рішення;

- положення щодо змісту повороту виконання судового рішення та обґрунтовано можливість застосування його у справах немайнового характеру (за винятком справ з предметом позову про вчинення дій на користь позивача, які вичерпуються шляхом їх реалізації відповідачем та справ, які зачіпають права та інтереси осіб, які не є сторонами в судовому провадженні).

Дістали подальшого розвитку: положення про звільнення від сплати судового збору стягувача в процесі здійснення судового контролю за виконанням судового рішення, в тому числі у разі здійснення оскарження;

- ідеї про необхідність об'єднання положень статей 382 та 383 КАС України для забезпечення оцінки причин невиконання судового рішення та притягнення до відповідальності винних осіб у невиконанні судового рішення;

- положення про необхідність законодавчого обмеження повноважень суду зобов'язувати суб'єкта владних повноважень подати звіт про виконання судового рішення у справах, примусове виконання яких покладено на органи примусового виконання;

- положення про необхідність застосування зобов'язання подання звіту про виконання судового рішення, як форми судового контролю за виконанням судового рішення, лише у справах, які не передбачають стягнення коштів (с. 17-20 Дисертації).

Ці висновки є цінними як для розвитку теорії судового і процесуального права, так і для удосконалення законодавства у сфері примусового виконання рішень судів та інших органів. Наведене свідчить про достатній рівень наукової унікальності рецензованої дисертації.

Практична значущість наукового дослідження полягає в тому, що положення, висновки та пропозиції, викладені дисертантом у дисертаційному дослідженні, становлять істотний внесок у розвиток теорії судового права, а також можуть бути використані у правозастосовній діяльності з виконання рішень судів, під час удосконалення законодавства, яке регламентує процедуру примусового виконання рішень судів в різних галузях процесуального законодавства. Напрацювання дисертанта стануть в нагоді при розробці навчальних курсів з теорії судового права, цивільного судочинства, виконавчого провадження, судових та правоохоронних органів України, та викладанні відповідних навчальних дисциплін на освітньо-професійних програмах з права у закладах вищої освіти України.

Серед здобутків дисертанта слід відмітити розробку ним проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення судового контролю за виконанням судового рішення», в якому сформульовані оригінальні зміни до Кодексу адміністративного судочинства,

ЦПК і ГПК України (Додаток 1, стор. 200-202 Дисертації). Зазначені пропозиції сформульовані ним на підставі результатів виконаного наукового дослідження.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри юстиції Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доповідалися дисертантом на декількох міжнародних і регіональних науково-практичних конференціях.

Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації, відображено у 4 наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях, що входять до переліку фахових видань України, а також у 4 тезах, опублікованих за результатами міжнародних науково-практичних конференцій. Зазначене є свідченням того, що результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових заходах.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями і предметом дослідження та мають логічну побудову. Робота складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, переліку умовних позначень, трьох розділів, які об'єднують дев'ять підрозділів, списку використаних джерел (244 найменування на 30 сторінках), додатка 1. Загальний обсяг роботи становить 202 сторінки, з яких основний текст – 156 сторінок.

Розділ перший «Теоретико-правові засади судового контролю за виконанням судових рішень» охоплює вивчення таких питань: (а) правові гарантії забезпечення виконання судових рішень; (б) передумови запровадження та розвитку судового контролю за виконанням судових рішень в Україні; (в) поняття, зміст, види та форми судового контролю за виконанням судових рішень.

Дисертантом детально досліджені правові гарантії забезпечення виконання судового рішення, а також історичні, юридичні, економічні та соціокультурні передумови запровадження та розвитку СКВСР в Україні. Судовий контроль за

виконанням судового рішення дисертант визначає як форму реалізації правосуддя на стадії виконання судового рішення, яка полягає в забезпеченні судом належного та повного виконання судового рішення в межах законодавчо визначеної процедури органом державної влади, фізичною або юридичною особою, які згідно із законом зобов'язані його виконати. Його зміст, на думку дисертанта, полягає в процесуальній діяльності суду на стадії виконання судового рішення щодо забезпечення повного виконання судового рішення та реального поновлення порушених прав особи (С. 74, 75 Дисертації). Такий підхід дисертанта заслуговує на схвалення та підтримку.

Розділ другий «Форми судового контролю за виконанням судових рішень» спрямований на дослідження таких проблем: (а) розгляд судом скарг на рішення, дії або бездіяльність державних та приватних виконавців; (б) вирішення судом окремих процесуальних питань, пов'язаних з примусовим виконанням судових рішень; (в) розгляд судом позову, пов'язаного з виконанням судового рішення; (г) розгляд судом звіту про виконання судового рішення та заяви про визнання протиправними рішень, дій чи бездіяльності, вчинених суб'єктом владних повноважень.

Дисертантом обґрунтовується ідея звільнити стягувачів від сплати судового збору при поданні відповідних скарг або позовної заяви, а також запровадити в законодавство процедуру подання доказів щодо понесених судових витрат (С. 134-135 Дисертації). Такі пропозиції вважаємо цікавими і корисними для розвитку галузі виконавчого провадження.

Дисертант детально вивчає поворот виконання судового рішення, доводячи, що цей процесуальний інструмент може бути застосований у справах майнового та немайнового характеру (за винятком справ з предметом позову про вчинення дій на користь позивача, які вичерпуються шляхом їх реалізації відповідачем, а також справ, які зачіпають права та інтереси осіб, які не є сторонами в судовому провадженні) (С. 135 Дисертації). Оригінальним і обґрунтованим є підхід, обраний дисертантом для визначення правової природи

повороту виконання судового рішення як форми судового контролю за виконанням судового рішення.

Дисертант розглядає тимчасове обмеження фізичної особи у праві виїзду за межі України як форму судового контролю за виконанням судового рішення і на підставі вивчення судової практики робить правильний висновок про низький рівень дієвості цього інструменту в Україні. На думку дисертанта, суд повинен застосовувати презумпцію ухилення боржника від виконання судового рішення, яка полягає у припущенні, що боржник ухиляється від виконання судового рішення під час процедури примусового виконання судового рішення, якщо боржником не доведено виконання судового рішення. Дана презумпція має бути законодавчо закріплена для належного її застосування у судовій практиці. Оцінюючи законність такого подання виконавця, суд відповідає на запитання: чи відповідає подання виконавця вимогам законодавства; чи відкрите ВП; чи виконане боржником судове рішення (С. 135-136 Дисертації). Повністю підтримуємо висловлену ідею дисертанта і вважаємо, що її запровадження здатне істотно підвищити рівень дієвості процесу виконання судових рішень.

Ще одна доволі смілива, але дуже цікава і важлива теза дисертанта, пов'язана із питанням обрання способу захисту при поданні позовної заяви. На його думку, для ефективного захисту поновлених прав та інтересів є доцільним законодавче закріплення альтернативних способів захисту при поданні позовної заяви. Альтернативні способи захисту позитивно вплинуть на виконання судових рішень та можливість зміни способу виконання судового рішення в межах здійснення судового контролю за виконанням судових рішень. Дисертант обґрунтовує можливість захисту прав та інтересів особи шляхом подачі позову з іншим предметом позову (матеріально-правовою вимогою), але з тотожними підставами, які існували при вирішенні справи раніше (підрозділ 2.3, с. 136 Дисертації). Повністю погоджуємося із цією пропозицією, і вважаємо за доцільне запровадити її в процесуальне законодавство.

У третьому розділі «Шляхи вдосконалення судового контролю за виконанням судових рішень в Україні» досліджуються такі проблеми: (а)

іноземний досвід щодо судового контролю за виконанням судових рішень та шляхи його запровадження в Україні; (б) розширення та удосконалення форм судового контролю за виконанням судових рішень у окремих видах судочинства.

Дисертантом уважно аналізується зарубіжний досвід з обраної теми, зокрема, заходи примусу, якими наділений суд на стадії виконання судового рішення, за законодавством європейських країн (Франція, Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Італія, Швейцарія, Німеччина). Зроблено висновок, що в країнах ЄС передбачено значно ширший перелік та розмір можливих санкцій на боржника, ніж це містить законодавство України. Дуже цінним для вітчизняної науки є дослідження інституту астренту, який є широко поширеним в країнах ЄС і представляє собою сукупність інструментів фінансового тиску на боржника, який спонукає його до якнайшвидшого виконання рішення суду (С. 140-148 Дисертації). В результаті дисертант доходить цікавого висновку, що заходи примусу виконання судового рішення, за винятком справ про стягнення грошових коштів, можна умовно поділити на: (а) прямі, які передбачають примусовий захід щодо предмету спору та

фактичне примусове виконання судового рішення (вилучення в боржника і передача стягувачу предметів зазначених у судовому рішенні, звільнення нерухомого майна); (б) непрямі, які застосовуються до самого боржника та сприяють виконанню судового рішення боржником (накладення штрафу, притягнення до кримінальної відповідальності, відшкодування витрат на заміну виконання третьою особою) (С. 148-149 Дисертації).

Дисертантом сформульовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення чинного законодавства, зокрема: трансформувати інститути звіту про виконання судового рішення і окремої ухвали в адміністративному судочинстві; запровадити зобов'язання із подання звіту про виконання судового рішення у справах, які не передбачають стягнення коштів; передбачити накладення штрафу на боржника у справах немайнового характеру, який є обтяжливим для боржника та який сплачується на користь стягувача. Ці пропозиції заслуговують на схвалення та підтримку.

Безумовною перевагою рецензованої Дисертації є її міждисциплінарний характер, адже дисертант не обмежується проблематикою судового контролю за виконанням судових рішень лише в одному з видів судочинства, а приділяє належну увагу основним процесуальним галузям, де такий контроль відбувається (цивільне, господарське і адміністративне). Такий підхід дозволяє здійснити комплексний погляд на обрану тему і робить висновки цікавими і збалансованими.

Більшість із тез і висновків, сформульованих дисертантом, є самостійними, логічними, обґрунтованими і представляють безумовну цінність для розвитку теорії судового права й доктрини процесуальних галузей права.

Дотримання академічної доброчесності. Вивчення представлених рукопису та анотації, дисертації Черненка І.В. на тему «Судовий контроль за виконанням судових рішень в Україні», дозволяє зробити висновок щодо ідентичності анотації і основних положень дисертації та не дає підстав констатувати допущення дисертантом порушень академічної доброчесності.

Усе вищевикладене дозволяє надати позитивну оцінку рецензованої дисертації, відзначити її належний теоретико-методологічний рівень, констатувати самостійність написання цієї роботи й наявність певних елементів наукової новизни, що характерне для рівня роботи «доктор філософії».

Незважаючи на позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи І. В. Черненка, можна звернути увагу на окремі дискусійні положення, які виявлені в ній, а також висловити наступні зауваження:

1) На стор. 162 Дисертації дисертант робить такий висновок: «Як нагляд здійснюється судовий контроль за виконанням судового рішення шляхом винесення окремої ухвали у разі виявлення порушення закону на стадії виконання судового рішення». На стор. 63-64 Дисертації проблематика нагляду в контексті судового контролю за виконанням судового рішення аналізується більш детально. Не оспорюючи важливість такого інструменту реагування судом на порушення законодавства, виявлені під час розгляду і вирішення справи, як окрема ухвала, вважаємо, що віднесення його до теоретичної категорії «нагляд»

є помилковим. По-перше, тенденції розвитку законодавства останнього десятиріччя свідчать про відмову від конструкції «нагляд» як в судовому провадженні, так і в інших сферах організації та діяльності органів публічної влади. По-друге, зазначена конструкція передбачає активне втручання в дискреційні повноваження або поточну професійну діяльність суб'єкта, функціонування якого стосується здійснення нагляду. Винесення судом окремої ухвали не має відповідних ознак, адже суд в окремій ухвалі не вправі зупинити або припинити протиправні дії або допущені порушення законодавства, які є предметом цієї ухвали. Суд лише ініціює процедуру притягнення відповідного суб'єкта до дисциплінарної відповідальності або іншу схожу перевірочну процедуру, але самостійно він не вправі її здійснити. По-третє, в тексті Дисертації ми не знайшли переконливих аргументів щодо того, що нагляд дійсно є формою судового контролю за виконанням судового рішення. А отже, хотілося б уточнити відповідний висновок дисертанта під час публічного захисту.

2). Вивчення рецензованої Дисертації дозволяє дійти висновку, дисертант не приділив належної уваги змінам законодавства, які відбулися в сфері примусового виконання рішень судів під час дії правового режиму воєнного стану (з 24 лютого 2022 р.). Частина змін, запроваджених в процесуальні кодекси і Закони України «Про виконавче провадження», «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» протягом 2022-2025 роках, безпосередньо стосувалися питань судового контролю за виконанням судових рішень. Незважаючи на те, що окремі новели чинного законодавства знайшли своє відображення у розділах 2 і 3 Дисертації, вважаємо, що цей аналіз в контексті обраної теми дослідження мав бути більш детальним і всебічним, що очевидно збагатило би рецензоване дослідження.

3) Вивчення тексту Дисертації засвідчує, що дисертант не приділив належної уваги суб'єктам, що відповідно до чинного законодавства здійснюють примусове виконання рішень судів та інших органів, а саме, це державні виконавці й приватні виконавці. Державні й приватні виконавці за чинним нормативно-правовим регулюванням мають дещо різні повноваження у сфері

примусового виконання рішень судів та інших органів, дещо різні підходи до вчинення окремих виконавчих дій і організації їх роботи. Це створює окремі особливості судового контролю за виконанням рішень судів, якщо вони знаходяться на виконанні приватного виконавця. Приміром, істотно відразняються законодавче регулювання і судова практика щодо стягнення основної винагороди приватного виконавця і судового збору, який справляється за примусове виконання рішень органами державної виконавчої служби. Вивчення даної проблематики в контексті судового контролю за виконанням рішень судів, на нашу думку, істотно збагатило би дисертаційне дослідження.

4) На стор. 164-165 Дисертації дисертант пропонує, щоб «при розгляді подання виконавця про тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України, суд повинен застосовувати презумпцію ухилення боржника від виконання судового рішення, яка полягає у припущенні, що боржник ухиляється від виконання судового рішення під час процедури». Підтримуючи дану пропозицію дисертанта в цілому, вважаємо, що зазначена презумпція повинна більш загальний характер і поширюватися не лише на такий інструмент примусового виконання рішень судів та інших органів, як тимчасове обмеження боржника у праві виїзду за межі України, а на весь процес примусового виконання рішень судів та інших органів у цілому. Запровадження такого підходу до зазначеної презумпції дозволило би значно підвищити рівень дієвості виконавчого провадження як завершальної стадії судового провадження. Таким чином, під час публічного захисту бажано почути міркування дисертанта щодо перспектив більш широкого формулювання презумпції ухилення боржника від виконання судового рішення.

Сформульовані зауваження здебільшого мають дискусійний характер і тому суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Усе викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертація Черненка Ігоря Валерійовича на тему: «Судовий контроль за виконанням судових рішень в Україні» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана

здобувачем особисто і самостійно, розв'язує конкретне наукове завдання, є актуальною, завершеною і такою, що має теоретичну і практичну значущість. Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам п.п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а його автор – Ігор Валерійович Черненко – заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право», в галузі знань 08 – «Право».

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
доцентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого

Олена ОВЧАРЕНКО

Олена ОВЧАРЕНКО

